

Milyenek a könyvtárosok?

Dolgozatomban a könyvtároskép milyenségét vizsgálom, a könyvtárosokról a szépirodalomban és a filmek vizuális világában megjelenő összetevőket tanulmányozom. Tudós csodabogarak, tiszteletreméltó kutatók, mániákus könyvszeretők és embergyűlölők – ilyenek a könyvtárosok?

Könyvtarostípusokat mutatok be, bár remélhetően csak emberek vannak és jellegzetes magatartástípusok, de a teremtett világok vizsgálatánál megengedhető a kategorizálás, tipizálás. Célom az volt, hogy minél sokrétűbb képet rajzoljak róluk. ezért sokféle műfaj alkotásait sorakoztatam fel, amelyek stílusukban is sokszínűek: a fennkölt gondolatiságtól a humor eszközéig terjed a skála, az elemzett művek változását is elsősorban a sokféleség kritériumának való megfelelés alakította.

Az elemzett területek sorrendjével a hagyományostól (irodalom, nyomtatott dokumentumok) az új (képi kultúra, elektronizált forma) felé haladtam. Igyekeztem értékítélet nélkül megtenni ezt az utat – amely akár az elitől a tömegkultúráig terjedő spektrumként is definiálható –, de óhatatlanul megmutatkozik befogadói, elemzői ízlésem a vizsgált művek boncolgatásának terjedelmében és mélységében. Változatosságra törekvés és erőteljes válogatás jellemezte munkámat, így a motívum-elemzés, tipizálás egyébként is nagyon szubjektív műfaja még „elfogultabbá” lett. Mégis talán okulhatunk is belőle, amikor szerepeinkről gondolkodunk.

A könyvtarósság mint szakma – mint igazán nagy múlttal rendelkező professzió – története során a hozzá kapcsolódó elvárások sokáig nem változtak. A könyvtár tulajdonosa és használója gyakran ugyanaz a személy volt, illetve sokszor a könyvtár ismerettároló, tudományos szerepe került előtérbe. A könyvtáros a világtól elvonult tudós, kutató szerepének felelt meg.

A könyvtáros szerepek változásai hazánkban a rendszerváltozással gyorsultak fel. A szakmának olyan nehézségekre kellett naprakész megoldásokat találni, amelyek gyakran a könyvtár megmaradásáért folyó harcában teljesedtek ki. Sokakat felkészületlenül ért a gondolkodásmód ily mértékű átalakulása. Cikkek sora született az útkeresés időszakában arról, hogyan reagálhatunk a társadalmi fordulatra. Folyamatos újító szándék kell, hogy jellemezze a könyvtarósságot, ha az információs versenyben nem akar lemaradni.¹

Világjobbítók az irodalomban

Világjobbítók – Tasnádi István drámája

A magyar irodalomban a rendszerváltozás utáni időszakot Tasnádi István *Világjobbítók* című drámájából² egy, a társadalmi átalakulás áldozataként megjelenő könyvtáros történetéből ismerhetjük meg.

Kriston Géza, a főszereplő volt könyvtáros, a szakszervezeti könyvtárak megszűnésének vesztese. A rendszerváltozással az üzemi, szakszervezeti könyvtárak

elvesztették szerepüket, fenntartásukra nem volt igény és pénz, így sorra szüntették meg őket. A főhőstől 8744 kötetnyi katalogizált birodalmát, huszonegy évnyi munkáját ragadja el a huszadik század végi valóság, hogy a könyvtár helyébe egy hat-ezer-ötszáz négyzetméteres „objektumot” emeljenek. Jellemző kép ez a kor Magyarországról, amikor minden lehetséges helyen, elképesztően rövid idő alatt épültek a bevásárlóközpontok, a „plázázás”-t, a fogyasztást életformává alakító, kiszolgáló építmények.

A dráma első, rövid jelenetében könyvtárosunk még a fegyverré, védekezési eszközzé előléptetett könyvekkel, a maga védett világában, könyvtárában próbálja felvenni a harcot a valósággal. Később egyre védtelenebbé válik, hiszen számára mindinkább idegen világba kerül, közben megmentett könyveit is elveszíti, nincs már meg a közeg, amelyben élni képes. A Don Quijote-i történet alaphelyzete ez: a körülöttünk lévő világ nem képviseli azokat az értékeket, amelyek számunkra fontosak, teremtünk egy olyan mindenséget, amelyben a mi világszemléletünk és eszlekvésformáink léteznek és helyesek. Kriston szükségképpen válik Don Quijote-vé, kóbor lovagként eszményeit megtarthatja, hiszen minden mást elvesztett.

Örületének útját – csakúgy, mint a cervantesi történetben – egy segítő „fegyverhordozó” kíséri. Tököli Sándor avagy Kicsi, a tisztaszívű roma. Kicsi a nyitott, alakítható másik oldal képviselője. Alakjának megjelenítése, az ellentétezés jól kiemeli könyvtáros hősünk jellemének fő vonásait is. Tököli műveletlen, Kriston nagyon művelt. Beszédstílusuk is jellemük megformálásának fontos eszköze. Az egész drámában remek kontrasztban van jelen a két világ különböző nyelve, a hetedik képben Kriston meg is kérdezi „Hogyan beszélsz te egyáltalán. Sándor? A felét érteni, a felét nem.” A suksükölő, ordenáré nyelv és az udvarias, művelt, néha finomkodó megszólalás sokszor elmegy egymás mellett, mint ahogy a világok, amelyeket jellemeznek sem kommunikálhatnak erőfeszítések nélkül.

Tököli a valósághoz kíván alkalmazkodni, Kriston a valóságot igyekszik átalakítani. A roma fiatalember kisstílusú, de képes túlélni: a szellemi értékek képviselőjének sorsa: bukás. Világuk különbözik, valamiképp mégis egy oldalon állnak. Értékeket képviselnek, álmaik vannak: vilájobbítók.

Nem Kriston Géza a pozitív hős. Tököli Sándor nyitott az oly távoli eszmények iránt, amelyeket a másik főszereplő képvisel, a könyvtáros viszont teljesen elutasító, rugalmatlan. Nem idejétmúlt értékei, hanem a módszerei, alkalmazkodásképtelensége miatt bukik el. Ma már nem kérdés, hogy alkalmazkodnia kell-e a könyvtárosnak és a könyvtárnak a gyors változásokhoz. Az alkalmazkodás mértéke és a lehetőségei új könyvtáros szerepeket indikálnak, nem engedik meg a tunyaságot, a változathatatlanúság mentalitását.

A drámában a valóság tipikus szereplőinek felvonultatása és ütköztetése után a tévé által teremtett világban éri el a konfliktus a tetőfokát. A Gutenberg-galaxis utolsó lovagja és a Virtuális Valóság Első Csillagharcosa összeütközésében a könyvtároskörökben is oly sokszor átgondolt kérdéseket látjuk vízióként életre kelni. Milyen lesz a jövő könyvtára, vajon el fog-e tűnni a nyomtatott dokumentum az elektronikus világban, élhet-e egymás mellett írott, nyomtatott és elektronikus szöveg? Szükség van-e a régi könyvtárosokra, a Gutenberg-galaxis lovagjaira? A műben Patrik, a műsorvezető a tv-adás felvezetésében így fogalmaz: „Mit gondolnak, ma Magyarországon a társadalmi megbecsülést tekintve melyik foglalkozás áll az utolsó helyen? Megmondom, úgysem találják ki. A könyvtáros...

ez nem más, mint a kultúra evolúciója! Be kell végre látnunk, hogy a kínaiak ívbe hajtott papiruszát és a Gutenberg úr szellemes találmányát fokozatosan felváltja egy magasabb rendű vizuális kultúra!”

*Olvasóm – Spiró György novellája*³

Spiró írásában a könyvtárost mint „merőben szellemi lény”-t mutatja be. Külső megjelenése belső lényé kivetítése: „sovány volt és görnyedt, barázdált aszkéta-arcán kiugró álla uralkodott az erőszakosság leghalványabb jele nélkül, arcát lelki és szellemi szenvedés stigmái szaggatták... a szellemes társaságban ő a valódi Szellem, kérlelhetetlen és csaknem humortalan, vézna teste a humánium kolumbáriuma, szempontja pedig a feltehetőleg sosem létezett világszellemé.”

Tipikus alakja ambivalens érzéseket kelt. A csodálat és a lenéző sajnálkozás keveredik megítélésében: „Mindenki elnémult, ha megszólalt, tisztelték, talán félték is pártatlan elméjétől, kényszerűségből csodabogárnak kellett tartaniuk, és zavartan – ők úgy érezték: az élet jogos fensőbbiségével – mosolyogtak rajta.”

Tipikus sorsa olyan életpályára vitte, ahol „Végül sikerült meghúznia magát egy rosszul fizető, marginális munkahelyen, ahol csak könyvek vették körül, ott végre valamennyire leülepedett”- ez a pálya a kor könyvtárosáé.

Ez a könyvtáros alak a Thomas Mann-i improduktív művész, a kereső, ám helyét nem találó ember típusát idézi, hiszen ő maga nem alkot, ám lételeme a kultúra.”... számára a kultúra, s abból is elsősorban az irodalom és a film olyan hatóanyag, mint a kábítószeresnek a fű, fogyasztása nélkül elpusztul. Évekkel korábban nem értettem, miért nem veti papírra érzékletesen, választékosan, pontosan megfogalmazott, előzőleg kínban fogant mondatait; akkor ráébredtem, hogy számára, akinek minden sejtje kultúrából táplálkozik, aki nem levegőt lélegzik be, hanem a szellemet, aki anyagcserét nem anyaggal, hanem könyvbe fagyott betűkkel folytat, lehetetlen az írás. Ő műveket fal és emészt, hogy belső égését fenn tudja tartani valahogy, de a salakot magánügyének tekinti...” Tasnádi drámájában is megjelenik a befogadó, közvetítő, megtartó, de nem teremtő szerepkör: „Én nem írok, én olvasok”- mondja Kriston Géza. Spiró könyvtárosa, a befogadó, az Olvasó felmagasztosul.

Világjobbítás filmen

*Ékezet – Kardos Ferenc filmje*⁴

Kardos Ferenc 1977-es filmjében olyan világba csöppenünk, amely ma már történelem. Hiteles korrajz, bár korántsem dokumentumfilm; világával közel hozza, átélni engedni, érthetőbbé teszi „a szocializmus építésének” népművelési furorját.

A film főszereplője nem könyvtáros, mégis olyan feladatokat vállal magára, amelyek összemossák ezt a korabeli gyakorlatban is együttműködő két szakmát, a népművelést és a könyvtárosságot. A főhős a hétköznapok sivársága ellen szerelemmel vagy szépirodalommal, az érzelmek és a művészetek katartikus hatásával kíván fellépni. Könyvtáros hőse is van a filmnek (Őze Lajos kitűnő alakításában). Ám az ő sorsa csak egyik az üzemben rekedt és onnan kitörni nem tudó, félrecsúszott pályák és életek közül.

A fiatalember, Péter bőrröndje, miközben új élete felé vonatozik, a film első jelenetében kinyílik, könyvei szétszóródnak. A jelenetben az utasok reakciói voltaképpen vélekedések a könyv értékéről, a kultúra befogadásának különböző emberi magatartásai válaszok arra a kérdésre, milyen értéke van életünkben a kultúrának és a filmben az ezt szimbolizálni hivatott könyveknek. „Az unalom és a szunyókáló hangulat persze egy pillanat alatt elszáll a kocsiból. A kalauz is előkerül, finoman közelebb rúgja Péterhez a Varázshegyet, egy idős férfi felteszi a szemüvegét, böngészni kezd.”⁵ Úgy tűnik, abban a korban, a '70-es években még más értéke volt a könyvnek (noha ez az érték korántsem forintban értendő, mint manapság), legalábbis az emberek nyitottabb módon fordultak egymás és környezetük felé. A jelenet végére a lelkes ifjú hős kikölcösözi „magánkönyvtárát”.

A filmet stílárís változatosság jellemzi, kezdő képsoraiban sem a könyvek tiszteletének elfogódottsága jelenik meg, a film egészének hangulatát, szemléletmódját a líra, a groteszk, a szatíra, az abszurd, a dokumentarizmus ötvözete adja. Egy vidéki kisüzem közösségének bemutatása, az elvesztegetett élet, a félrecsúszott pályák tipizált, szatirikus megjelenítése erős társadalombíráló szándékot mutat. Ugyanakkor az ábrázolásban a szeretetteljes irónia a meghatározó.

A film olyan kérdéseket vet fel, amelyek a mai értelmiségi – és kiemelten a könyvtárosi – hivatás előtt is megválaszolatlanul állnak. Bár a történelmi helyzet alaposan megváltozott. örök dilemma, hogy van-e beavatkozási lehetőség a kultúrának. A népművelők helyét mára a művelődésszervezők vették át. Nincsenek erőszakos, kötelező jellegű kultúrát a fejünkre zúdító (könyvek a fejekre esnek-szimbolikájú) törekvések. A könyvtárak is szolgáltató jellegüket kell, hogy erősítsék. Figyelmünk a közösségről az egyén felé fordult.

Szabadságunk azonban a választás kényszerével párosul. A kulturálódás igénye nélkül felnövekvő nemzedékek elfogadják a tömegkommunikáció könnyen befogadható hatásait. A filmbeli hős nem sikeres, ám folytatja útját. Vajon léteznek-e ilyen utak manapság? Az ékezet olyan írásjel, amely megváltoztatja annak a hangnak az értékét, amelynek a betűképe fölött szerepel, de nem minőségében, inkább mennyiségében, tehát rövid hangból hosszabb hangot csinál, de nem változtatja meg, nem csinál belőle más hangzót.⁶ A könyvtárak történetének szocialista időszakában a könyvtáros, a népművelő és a szakszervezetis és mindenki, aki a népet szolgálta, rátelepedett az olvasóra, az emberre. Kérdés, hogy változtathat-e az ember (a könyvtáros) a környezete kulturáltsági szintjén? Elég az eligazító, nem tolakodó, baráti segítség vagy pedagógus, nevelő legyen a könyvtáros? Vállalható-e még ez a szerep vagy teljesen elavulttá vált? A hivatástudat párosulhat-e idealizmussal? Vannak-e még „világjobbítók”?

Könyvtároskisasszonyok – Az elnőiesedő szakma

A könyvtáros szakma napjainkra elnőiesedett.⁷ A hagyományos könyvtároskép, a múlt nagy könyvtárai mind-mind férfi könyvtáros-személyiségeket juttatnak eszünkbe. A könyvtárosság egyet jelentett a komoly tudóssal, a kutatóval. Történelmi okai vannak, hogy a női foglalkozások csak a XX. század első fordulóján kezdtek megjelenni. A foglalkozások egyre tágabb körét művelik nők, bizonyos pályák feminizálódása fokozódik.

A könyvtáros szerepek megváltozásának egyik iránya, a pedagógus, pszichológus, szociális munkás, lelkes feladatköreinek vállalása, az „anyai attitűdök megjelenése és térhódítása a könyvtárban”.⁸

A szépirodalmi művekben ezek a jellemvonások, beállítódások olyan női könyvtárostípust alkotnak, amely a társadalom nőképeinek sztereotip vonásait jelenítik meg. Milyen is egy „igazi” női könyvtáros? Íme egy példa:

Désaknai Mária *A könyvtárosnő nászútja Rómában* című könyvében⁹ a címadó novella főszereplőjében a női princípiumok összesűrűsödve vannak jelen.

Szegény könyvtároskisasszony, remélhető, hogy csak az irónő cukormázzal vastagon bevont irományaiban él. Désaknai műve a maga nemében szenzációs, hiszen minden olyan kelléket felhasznál, amely egy értéktelen lektűr sablonja. Olvashatatlan, de sztereotípiái tanulságosak.

„Jesszica könyvtáros” – olvashatjuk rögtön az írás elején némi döbbenettel a név és a foglalkozás párosításán elgondolkodva. Miért lett éppen könyvtáros ez az „érdekes” nevezetű hölgy? Szerencsére azonban a műfaj nem erőlteti meg túlzottan agyunk tekervényeit, rögtön választ is kapunk a rejtélyre: miért éppen könyvtáros? Mert a könyvtárosnő:

1. „Különösen érzékeny lelkű”.
2. Elrugaskodott a valóságtól, a regények világában él: „A könyvek bűvös világa szólította és alakította. Vonzalma a betűk embert és történelmet formáló rendjéhez a régi. Tekintete már gyermekkorában áhítattal tapadt a beszédesen néma sorokra. Számára a könyv a rég múlt világok üzenete. Elszállt idők élő, eleven tanúsága.”
3. Magánélete szerencsétlen. „Első férjét, a könyvtár egykori olvasóját, kisfiuk születése után megszállta a drog démona.” És ez még csak a kezdet! Öngyilkosság, második férj – persze ez is könyvtári ismeretség. Mert mire is jó a könyvtár – hát persze, leginkább a szerelmek születésének a helye.”
4. Nő – tehát kihagyhatatlan némi érzéki töltet. „Az együttlét nem hozott számára beteljesülést. Az elillanás a térből, az időből elmaradt. A tökéletes feledés pillanata nem érkezett meg. Csak eljátszotta.” – Fantáziája azonban segíti, a műfaj szabályainak megfelelően zavarosan és hiteltelenül ugyan, de boldog lesz a befejezése ennek a történetnek is.
5. Könyvtárosnő – tehát valami iszonyatos felfokozottságra és finomkodásra utaló dagályossággal gondolkodik és beszél: „– Többé nem megyek férjhez! Férfi sem kell! Olvasásba temetkezem...”

A tudós könyvtáros – A könyvtárosság: hivatás

A könyvtáros szakma hivatásjellege a „tudós könyvtáros” típusú alakok elsőrendű jellemzője. Az ő személyiségük fő vonásai: a kíváncsiság, intellektuális motivációk, altruizmus, kitartás a munkában (kutató szellem), a szakmaiság elsőrendősége, tekintély. Lássuk, a szépirodalomban és a filmekben hogyan ábrázolják ezeket az elhivatott könyvtárosokat!

A *Rózsa neve* című világhírű regény filmváltozata kiváló stílusban komponálódott. A klasszikus krimi nagymestereinek (Agatha Christie, Conan Doyle) szelleme zseniálisan ötvöződik Hitchcock képi világával és dramaturgiájával. Színpadra lép Sherlock (Baskerville-i Vilmos – szerzetes) és Watson doktor (Adso – Vilmos ifjú segítője). A különbség egy klasszikus krimi és *A rózsza neve* között nem csak a külsőségekben rejlik: két keresztényi gondolkodásmód; a ráció és az ostoba babonás hiedelmek megütközése általános filozófiai kinyilatkoztatás. Kitűnő színészek (Christian Slater, Sean Connery), kiváló rendezés (Jean-Jacques Annaud) teszik értékessé a filmet.

A regény könyvtári vonatkozásainak vizsgálata nagyon kézenfekvő, hiszen olyan alaposággal és történelmi hűséggel megelevenített a középkori, szerzetesi könyvtárak világa, hogy akár könyvtártörténetet is tanulhatunk belőle. Most azonban ne a könyvtárak leírásával, hanem csak a könyvtárosokkal foglalkozunk!

A középkori „körbejáró” világnépfelfogása szerint nincs haladás. A könyvtárosok feladata nem a kutatás, hanem a tudás megőrzése. Ám a szerzetesi kíváncsiság, a tiltott tanok, gondolatok izgalmas titkai nem engedik, hogy a napok egyhangú „egyre tökéletesebb összegzés”-re törekvése jellemezze a könyvek gondozóit. A kolostorok világa azoké a szorgalmas antikváriusoké, libráriusoké, rubrikátoroké, miniatúrafestőké, másolóké, akik kitartó belenyugvással végzik napról napra feladatukat, amely végül is a kódexek megalkotásához vezet. Azonban az új iránti kulturális vonzalom nem zárható ki e falak közül sem. A más iránti fogékonyság jellemzi a műkönyvtárosalakjait. A főkönyvtáros, Hildesheimi Malakiás a szellem tiltott értékei iránt nyitott, az alkönyvtáros a test vágyait igyekszik meg nem engedett módon kielégíteni.

Malakiás az „ellenszenves, ronda könyvtáros” megtestesítője. „Arca szívélyes kifejezést igyekezett ölteni, én azonban önkéntelenül összereztem, oly igen különös volt az egész fizimiskája. Magas termetű ember volt, s noha roppantul sovány, keze-lába mégis hatalmas. Ahogy fekete csuhásan, nagy léptekkel közelfített, volt a küllemében valami nyugtalanító. (...) bánat és szigorúság uralta e vonásokat, s a tekintete oly átható volt, hogy egyetlen pillantással a szívébe látott annak, akivel éppen beszélt, s a legtitikosabb gondolatait is kitalálta, minekokáért szinte elviselhetetlen volt ez a nézés, s az ember kerülte, hacsak tehette.” A filmváltozatban a színész szikár, hórihorgas alakja, rezzenéstelen arckifejezése ugyanazt a rideg, elutasító hatást erősíti.

A segédkönyvtáros, Berengár nemi eltévelyedése a zsarolás bűnével párosul. „A szerzetesi fogadalmak minket távol tartanak az asszonyi testtől, ami bűnök fertője, ám gyakran annál kisebb híja, hogy másfajta tévutakra nem vezetnek” – olvashatjuk a testi vágyakról szólva. A könyvtárosok mások szellemi vágyát kihasználva testi örömeiket szerez magának. De a film eszközeivel különösen látványosan megjelenített visszataszító, undort keltő személyét mégsem utasítják el végletesen, hiszen – mint egyik szerzetestársa kifejti – „... őt magát is vette már elő oly szilaj szellemi vágy, hogy a csillapítására bizony alávetette volna magát mások testi vágyának, akár önnön testi gusztyusának ellenében is.”

A könyvtáros motivációinak időtlen része tehát a „szilaj szellemi vágy”, a kutatás ösztönöszerű jelenléte, az új befogadásának képessége.

A könyvmoly – csodabogár típusú könyvtáros

Anatole France regénye, *Az angyalok lázadása*¹⁰ 1914-ben jelent meg, később nagy sikert aratott; manapság talán kissé elfelejtődött, pedig stflusteremtő remekmű. Témájában és eszközkészletében összetett, hangvételében humor, komoly bíráló és okos eszme-futtatás keveredik.

Rögtön a regény elején egy könyvtárban találjuk magunkat, a különös események kiindulópontja Alexandre d' Esparvieu báró magánkönyvtára, a teológia, a jogtudomány és a történelem egyik legszebb európai gyűjteménye.

A remek állomány őrzője és gondozója a nagy iróniával, ugyanakkor szeretettel megrajzolt könyvtárosalak, Sariette úr. A könyvmoly könyvtáros mintapéldája ő. Julien Sariette régiségtudós és levéltáros, megszállott katalogizáló, saját kis birodalmat épít fel a rábízott könyvekből és jelzeteiből. „Miután módszeres elméjű és konok ember volt, saját maga osztályozta a hatalmas könyvtár minden egyes darabját.” Olyan bonyolult, mások számára követhetetlen és érthetetlen rendszert alkalmaz, hogy kis idő múltán már csak egyedül ő képes eligazodni a könyvtárban. „Ez lett munkájának eredménye. De ezt korántsem fájalta, ellenkezőleg, szerfölött elégedett volt ezzel az eredménnyel.”

A karikatúraszerűen megjelenített könyvtárosunknak van még néhány olyan vonással, amely elnéző mosolyra készíten bennünket. „Sariette úr szerette a könyvtárát, féltékeny szerelemmel szerette.” Féltékenysége megszállottá teszi, beteges vonzalommal növeszti elkötelezettségét a könyvek őrzése iránt. „Ha a legsilányabb ósdi könyvet vitték is el, Sariette úr azt érezte, hogy a húsából tépnek ki egy darabot. Hogy még azoktól is megtagadhatta a kölcsönkért könyvet, akinek a legtermészetesebb joguk van rá, ezer leleményes vagy otromba hazugságot koholt, nem riadt vissza attól sem, hogy lehordja, korholja saját könyvtárrendező elveit, sem attól, hogy hanyagsággal vádolja önmagát, azt állítván, hogy a keresett könyv elkallódott vagy elveszett, holott talán egy pillanat előtt simogatta végig tekintetével vagy zárta keblére.”

A külvilág megítélése szerint „vén bolond”. Az ilyen személyiségkép jellemzője a rendmánia, a végletekig való ragaszkodás a szokásokhoz, a rugalmatlanság, a tehetetlenség a változásokkal szemben. Az ilyen ember összeomlik, ha maga építette világát valami megzavarja. Sariette úr – tudásvágyának tulajdoníthatóan – az összeomlás szélére jut. A könyvtár jól kialakított rendjét éjszakáról éjszakára felborítja a könyvekben kutakodó, hitében megingott, válaszokat kereső angyal. A történet innentől már nem a könyvtáros összeomlásának a története, hanem az angyalok lázadásának szövevényes, rendkívüli humorral átszőtt regénye.

De nyugodjunk meg! Ahogy a lázadó angyalok útja is megoldást, feloldást nyer – elmarad a hatalomátvétel – kedves, öreg, bolond könyvtárosunk világába is visszatér a rend. Szükségünk van erre a tudós csodabogár típusú könyvtárosalakra továbbra is.

Az értékőrző könyvtáros – ahogy amerikai filmekben látjuk

Holnapután

Mi történik, ha a sarkkörti jég a globális felmelegedés hatására megolvadván összekeveredik a tengerekkel és óceánokkal, és ennek következtében megkezdő-

dik a vizekben a sőtlanodás, ami a Golf-áramlatot összeborzolja egy újabb jégkorszakhoz vezet? Roland Emmerich legutóbbi katasztrófafilmje, a *Holnapután*¹¹ erre a kérdésre ad választ.

Az elsősorban a látvánnyal operáló film az amerikai akció-thriller minden kli-séjét felhasználja. A szokásos sablonok mellett azonban megjelenik egy, a katasztrófafilmek világához kevésbé kapcsolódó motívum: a könyvtár szerepeltetése is.

A New Yorkban maradt fiatalok kis csoportja a könyvtárban húzza meg magát, itt éli túl a katasztrófát. Akik elhagyták az épületet, elpusztultak. A történet hely-színei közül a könyvtár az egész filmben hangsúlyos marad. Ha kommersz ame-rikai filmek világában járunk, azok nem lehetnek mentesek a patetikus hangvé-teltől, a nagyon könnyen felfejthető, emészthető „szimbólumok” alkalmazásától. Miért éppen a könyvtár a menedék? Az emberi kultúra őrzőhelye a végveszélyben az egyetlen elpusztíthatatlan erőd? Örülhetünk, ha mégoly naiv igyekezettel is, de a film készítői reklámot csinálnak a könyvtárnak, hiszen az egyszerű befoga-dóban bizonyára crösödik az érzet, hogy a „könyvtár jó hely”. A könyvtár gigan-tikus, lenyűgöző, egyben kissé félelmetes – idegen komolysága a film elején el-tűnik, a szabályok fellazulnak, a befogadó jelleg erősödik, a film végére az ittre-kedtek menedékhelye is leszűkül, a hely egy könyvtárszobára zsugorodik, szinte már otthonossá válik. Tipikus megoldásként egy kutya és egy hajléktalan, de természetesen nagyon vicces és pozitív figura (ráadásul még feketebőrű is, hogy a hatás biztos legyen) befogadásával a „könyvtár szociális funkcióját” is megje-lenítik.

Mi mást is várhatnánk a filmtől, mint hogy a könyvtáros alakok is jellegzetes figurák. Jelmezük kelléke a szemüveg (az intellektus attribútuma), a visszafogott, divatjamúlt ruházat és külső megjelenés.

A könyvtárosok – egy férfi és egy nő – karakterisztikus viselkedéssel reagálnak a veszélyre, a pusztulásra: menteni próbálják a könyveket. A filmben megjelenik a könyvégetés motívuma, de nem a történelemben többször előforduló politikai, eszmei szelektálás, rombolás, a másféle gondolatokat el nem fogadó megsemmi-sítés okán, hanem nagyon racionális indokból: a könyv jó tüzelőanyag, fizikai megsemmisülése az emberek életben maradását szolgálja. Szellemi értékhardo-zóból egyszerű nyomtatott papírrá alakul. (Később mint hőszigetelő is funkcionál – a kedves hajléktalan praktikus megoldásként a kitépett lapokkal a testmelegét igyekszik temperálni.) A könyvégetést természetesen a könyvtárosok nem hagy-hatják szó nélkül. A könyvtárosnő érzelmi alapon reagál – egy női könyvtárostól mi mást is várhatnánk? „Mit művel? Nem égethet könyveket! Az emberiség elleni vétek!” – mondja szenvedélyesen. A férfi könyvtáros rövid idő alatt belátja, hogy mostani feladata a válogatás segítése, Nietzschét megmenteni, az adótörvényeket sorsukra hagyni...

A könyvtáros attitűd leghangsúlyosabban abban a jelenetben mutatkozik meg, amelyben a kis terembe húzódott csapat tagjai meghitt beszélgetésben ismerkednek egymással. (A végveszély ábrázolása általában ilyen érzelmes, érzelgős jelenetekre készíti az amerikai filmek gyártóit.) Férfi könyvtárosunk – azért mégis csak ő a szellem embere, könyvtárosnő szájából hiteltelenebbül hangzana – szónoki hévvel védi megmentett Gutenberg-bibliáját. A könyv szimbolikája egyértelmű, de azért a film hangvételehez és befogadói szintjéhez alkalmazkodva megkapjuk felfejtését szájbarágósan is. Az értelmes, szimpatikus fiatal lány (szerepe szerint itt az olvasó.

a kliens megjelenítője) és a könyvtáros beszélgetésében hallhatjuk: „Ez a biblia a világ első nyomtatott könyve. Ez jelképezi az értelem korának hajnalát. Szerintem az írott szó az emberiség legnagyobb vívmánya... de ha a nyugati civilizációnak be is fellelgezik, én akkor is megmentettem egy darabját.” – Válaszunk, mint a filmben is: egy meghatott mosoly.

Az időgép¹²

A történet főhőse Alexander Hartdegen, egy szétszórt, habókos tudós, akinek leánykérése váratlan tragédiába torkollik: kedvesét a szeme láttára lövi le egy útonálló. Az ezt követő négy évet mániákus kutatással tölti, amelynek gyümölcseként megszületik az időgép, amivel Alexander utazgat, majd eltéved az időben...

A könyvtár és az idő mint fogalmak összekapcsolódtak gondolkozásunkban. A könyvtár az emberi kultúra őrzője, a múlt kincsesháza... és sorolhatnánk az értelmezős szerkezeteket, amelyek az intézmény értékőrző feladatkörét hangsúlyozzák. A könyvtár a jelent szolgálja, mondhatnánk, ha az aktuális könyvtári szerepkörökről gondolkodnánk. A könyvtár a jövőért van, hiszen a következő nemzedékek számára tartja meg azt, ami nélkül nincs önazonosság, nincs harmónia: a múltunkat. Még közhelyesebben fogalmazva: a könyvtár az idő miraculum. Nyilvánvaló, hogy helye van az olyan filmben, amely az idővel játszik.

Az első jövőbe utazás során a „jövő könyvtárában” találjuk magunkat, a jövő könyvtárosával találkozhatunk. A könyvtár virtuális, bár konkrét helyen létezik és még néhány megfogható, fizikailag jelenlévő kézikönyv is megjelenik, a dokumentumok már csak adatbázis formátumban érhetőek el. A Gutenberg-galaxisnak vége. Az adatbázisok sok szempontú és nagyon gyors információszolgáltatást tesznek lehetővé, ám a rengeteg adat bakugrásszerű felvillanása jelzi, hogy értelmetlenné, szinte kezelhetetlenné vált az adattömeg. A tudás teljességre törekvő birtoklása, hipertext-szerű feldolgozása összemosza a lényegest a lényegtelenel. A könyvtári jelenetben nevetségessé válnak az információk, hiszen az időutazás témakörétől jócskán elkanyarodva a jövő könyvtárosa multimediális dalolásba kezd.

A jövő könyvtárosa tehát nagyon emberi, hiszen gyengéi vannak. Kissé beképzelt, mert úgy hiszi, ő a legokosabb. Sértődékeny, nem szereti, ha válaszaival elégedetlenek a kliensek. Ugyanakkor csakhamar kiderül, hogy nem létező személy, hanem virtuális lény. Bemutatkozásából megtudhatjuk, hogy ő az Ötödik Sugárút Közkönyvtár információs egysége, harmadik generációs fúziós fotonic, felruházva verbális és vizuális képességekkel, rákötve a világ összes számítógépes adatbázisára. Az összes emberi tudás birtokosa. Miért van ennek a „gépnek” emberi arca? Talán nem tudjuk elképzelni a jövő könyvtárát sem a könyvtáros segítsége nélkül. Ez a könyvtáros rendelkezik minden jellegzetességgel, ami korunk könyvtárosképeinek karakterisztikájához tartozik. Szolgálatkésznek tűnik, udvarias, virtuális létezése azonban elrekesztettséghez, az emberektől külön világhoz kapcsolja, kissé fensőségessé teszi. Feladata az információ szolgáltatása, amit ő metakommunikatív eszközeivel folyamatosan értekel. Arca felderül, zavarba jön, gondolkodik, dühös. A filmben egy feketebőrű színész alakítja fotonic szerepét, kifejező gesztusai és mimikája egy információéhes, kissé melankolikus és mániákus, tudós típusú könyvtárost állítanak elé. Úgy érezzük, a szerep, amire alkották, túl szűk a számárra, kiszolgáló adatbázis-kezelő helyett hús-vér ember szeretne lenni.

Mikor másodszer találkozunk a generációs fúziós fotonnal, még emberibbé válik. Túl vagyunk a nagy katasztrófán, ami az emberi nemet két részre választotta. A film főhőse 800 000 évet utazott előre az időben, választ keres a világ titkára, ahová csöppent, így kerül ismét a megismert könyvtárba. És a könyvtár megmaradt! Minden pusztulást átvészelt. Az emberi kultúra nem vesz el – állítja a film.

Könyvtárosunk, mivel nincs fizikai valósága – az ideális könyvtáros! – nem tűnt el. De mivel emberi tulajdonságokkal rendelkezik, az idő őt is megviselte. Információi, amelyek gépi jellegét adják, változatlanul épek, jellemvonásai gazdagodtak. Bölcsőbb és érzelmesebb lett – T. S. Eliotot idézve busong: „az emlékek nem hagyják nyugodni háborgó lelkem”. Szolgáltató énje izgalomba jön, mikor végre kérdéssel fordulnak hozzá. Ajánló énje örömmel keres megfelelő irodalmat. Jelleme tehát összetettebbé vált, meghatározója ugyanakkor a depresszív hangulat, hiszen az idő súlya az ő nyakába szakadt, ő a múlt civilizációjának őrzője, és ez nehéz feladat. A túlélő emberek sorsa azonban még tragikusabb. „Nézzen rájuk: fogalmuk sincs a múlttól, nincs reményük a jövőben.” – mondja fotoníc.

A könyvtáros szerep maga az idő(gép)?

JEGYZETEK

- 1 Kozmáné Sike Emese: Könyvtárosok a változás viharában. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2001. 6. sz. 36–47. p. Szakirodalmi szemléjében több cikket is feldolgoz.
- 2 Tasnádi István: Világjobbítók. In: Tasnádi István: Kokainfutár. Budapest, Osiris-Bárka, 2000.
- 3 Spiró György: Olvasóm. In: Álmodtam neked. Novellák. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987. 258–264. p.
- 4 Ékezet. (tv-film) Rendezte: Kardos Ferenc. Objektív Stúdió, 1977. 91 perc.
- 5 Kardos Ferenc–Kardos István: Ékezet. Részletek az irodalmi forgatókönyvből. = Filmkultúra, 1976. 4. sz. 107. p.
- 6 Hernádi Miklós: Kultúra vagy pótselekvés? Kerekasztal beszélgetés az Ékezetről. = Filmkultúra, 1977. 4. sz. 40. p.
- 7 Kozmáné Sike Emese: A nőarcú könyvtár. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2003. 1. sz. 12. p.
- 8 Uo.
- 9 Dr. Désaknai Mária: A könyvtárosnő nászútja Rómában. Budapest, Osiris Kiadó, 1986. 68–77. p.
- 10 France, Anatole: Angyalok lázadása. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980. 262 p.
- 11 Holnapután = The Day after Tomorrow. (DVD) Rendezte: Roland Emmerich. Intercom, 2004., 124 perc, színes–szinkronizált, amerikai akció thriller.
- 12 Az időgép = The Time Machine. (DVD) Rendezte: Simon Wels. Warner Home Video, 2004., 92 perc, színes–feliratos, amerikai film.